

Proměny teorie mezinárodních vztahů a její mistři

Iver B. Neumann, Ole Waever: The Future of International Relations. Masters in the Making. Routledge, London 1997, 380 stran, ISBN 0-415-14407-8.

V teorii mezinárodních vztahů se tak jako v některých dalších společenských vědách vyskytují dva druhy ambiciózních badatelů – konzervativci a revolucionáři. Neliší se ani tak v tom, co říkají, nýbrž v tom, jak to říkají. Konzervativci při obhajobě svých teorií argumentují tím, že neříkají nic nového, že jen opakují, vykládají a možná trochu rozvíjejí, co již bylo dávno před nimi řečeno Thukydidem, Gentilem, Grotiem, Machiavellim, Niebuhrem nebo kýmkoli jiným, kdo je v dané době považován za autoritu. Se zdánlivou skromností trpaslíků se tak usazují na ramena těchto obrů.

Revolucionáři naopak věří, že jejich doba je zcela nová a jedinečná. Obvykle je identifikována určitá historická událost (např. druhá světová válka, vynález jaderných zbraní, konec studené války), která činí ze všeho, co bylo vytvořeno před oním dnem D, téměř bezcenné harampádí. Nikoli však úplně bezcenné. „Velké“ postavy minulosti mohou totiž i revolucionáři prokázat významné služby v roli fackovacích panáků. Každé revoluční teoretizování s kladivem vyžaduje bůžky, na něž se kladivo coby teoretikův nástroj může použít.

Ať už je uznávaná autorita rozbita na padrť revolucionářem, či osedlána konzervativcem, badatel v žádném případě nepříjde zkrátka. Čeká ho privilegované postavení. Buď se těší důvěrnému spojení s autoritou a jako důvěrný přítel považuje za otázkou své cti ji hájit, anebo se autoritě postaví jako rovný rovnému a otevřeně jí řekne, že žvaní.

Teoretici mezinárodních vztahů potřebují pro svá sedla a svá kladiva autority. Disciplína je proto nucena volit své mistry. Kandidátů je celá řada, času však odolají nemnozí; z celé antiky si současná teorie mezinárodních vztahů vybrala jen jednoho mistra – Thukydida. Poptávka po mistrech však může být těžko uspokojena jedním starořeckým historikem a tuctem novověkých právníků, historiků, stratégů a filozofů. Američan Thompson se počátkem osmdesátých let pokusil ve své knize *Masters of International Thought* najít několik mistrů 20. století. Vybíral mezi mysliteli, jejichž hlavní díla byla již publikována a prodiskutována a ve své době patřila k základní literatuře o mezinárodních vztazích.

Dán Ole Waever a Nor Iver Neumann byli ještě o něco odvážnější a rozhodli se identifikovat budoucí mistry. Podtitul jejich knihy zní *Masters in the Making*, přičemž se zaměřili jak na ty, kteří (jako Waltz) již asi zažili svůj tvůrčí vrchol, tak na ty, kteří (jako Wendt) svá zásadní díla možná ještě napíší. Těžko soudit, zda čas tento výběr potvrdí, avšak již dnes lze říci, že se oběma autorům podařilo sestavit zajímavý a užitečný sborník, který přivítá každý, kdo se zajímá o aktuální vývoj teorie mezinárodních vztahů.

Jejich kniha *The Future of International Relations* je kolektivním dílem třinácti spíše mladších evropských badatelů. Obsahuje dvanáct esejů (z nichž každý je věnován jednomu budoucímu mistrovi), doprovázených předmlouvou a závěrem pořadatelů sborníku. Rozsah práce a její vnitřní různorodost, podmíněná autorským kolektivem samostatných individuí, nedovolují stručné shrnutí a zhodnocení obsahu, a proto se zastavím pouze u těch částí, které mě nejvíce zaujaly.

Již *Waeverova předmluva* patří k nejzajímavějším textům díla. Kromě toho, že vysvětluje celý projekt (tj. kritéria výběru, metodologie apod.), podává rovněž velmi pregnantní náčrt genealogie teorie mezinárodních vztahů. Jedním z jeho cílů je rehabilitace myslitelů 19. století pro teorii mezinárodních vztahů. Autor shrnuje tradiční přístupy ke genealogii této disciplíny do dvou směrů, podobných mému výše uvedenému rozlišení: „*Někteří*

vyzdvihují nadčasovou moudrost starých mistrů..., jiní zase vycházejí z toho, že reflexe mezinárodních vztahů je ve své podstatě věcí dvacátého století.“⁴¹ Waever však zastává názor, že jak revolucioniáři, tak i konzervativci pomíjejí 19. století, kde se nacházejí kořeny hlavních diskuzí 20. století. Připomíná význam německého romantismu a historismu pro novodobý realismus, jakož i význam britského liberalismu pro novodobý idealismus.

Právě střet mezi realismem a idealismem charakterizuje první diskuzi o teorii mezinárodních vztahů. Podle Waeverova názoru však ve skutečnosti o žádnou diskuzi nešlo, protože meziválečná hegemonie idealismu v akademickém prostředí byla jednoduše vystřídána poválečnou hegemonií realismu. Myšlenka volby mezi realismem a idealismem se však natrvalo vryla do folkloru teoretiků mezinárodních vztahů, přičemž oba pojmy jsou používány jako zbraně-nálepky, s jejichž pomocí je možné napadnout oponenta. Toto hodnocení jistě platí pro anglosaskou teorii, ale neměli bychom zapomínat, že např. v meziválečné německé teorii mezinárodních vztahů převažovala realisticky orientovaná geopolitika. Když Waever hledá jednotící prvek všech realisticky orientovaných proudů nikoli v pojmání mezinárodní politiky jako domény konfliktu – jak bývá zvykem –, nýbrž v odmítání možnosti pokroku v mezinárodní politice, opět jakoby zapomínal na vlastní tezi o hegelovských kořenech realismu.

Druhá diskuze, probíhající ve znamení střetu realismu s „vědeckými“ přístupy k mezinárodním vztahům (tedy s pozitivismem), byla už skutečnou diskuzí. Ačkoli se mohla všem mimo úzký okruh zasvěcených jevit svým sporem o metodologii (historie verus matematika) dost ezoterickou, značně přispěla k rozvoji mezinárodních vztahů jako disciplíny.

Symbolem třetí diskuze vedené od 70. let se stává trojúhelník znázorňující tři paradigmatata – realismus, liberalismus a marxismus. Kromě rehabilitace marxismu nastupuje odmítnutí pozitivismu v podobě myšlenky nesouměřitelnosti paradigmat, tj. že každý má svůj kousek pravdy a v rámci svého paradigmatu si může své teorie úspěšně testovat. V takové situaci je ovšem obtížné vést jakoukoli diskuzi, neboť každé paradigma se vztahuje k jím vytvořené realitě. Diskuze probíhá především mezi realisty a liberály, zatímco kolem marxismu se shromažďují stoupenci radikální teorie.

Vývoj v 80. a 90. letech vede pryč od tohoto trojúhelníku. Diskuze mezi realisty a liberály se transformuje na diskuzi neorealismu s neoliberály, která se následně mění v symbiózu obou směrů v tzv. neo-neo syntéze. Neo-neo syntéza je trumfem již několikrát pohřbeného pozitivismu. Dochází ke „zvědečtění“ realismu a idealismu, kdy oba směry přijímají předpoklad mezinárodní anarchie a metodologii mikroekonomie, čímž se jednak výrazně sblíží a jednak jasně pojmenovávají místa, kde se neshodnou např. v důležitosti relativních (neorealisté) či absolutních (neoliberálové) výnosů pro mezinárodní spolupráci. Tzv. čtvrtá diskuze však probíhá po úplně jiné ose. Jeden pól této osy tvoří hlavní proud neo-neo směrů, zatímco druhý pól okupují radikálové.

Radikalismus se ani zdaleka neomezuje jen na marxismus, jeho hlavním podhoubím je postmoderna. Radikálové představují širokou rodinu, která se kromě odmítnutí pozitivistického názoru, že existuje na člověku nezávislá realita, na ničem jiném neshodne. Hojně používaná technika dekonstrukce slouží právě k ukázání společenské podmíněnosti zdánlivě objektivních kategorií, které jsou účelově zneužívány privilegovanými skupinami. Waever však již tuší další diskuzi, a to mezi dvěma výhonky radikalismu – poststrukturalismem a jeho výhonkem – konstruktivismem. V této souvislosti se zamýšlí nad „neomezeným potenciálem“ konstruktivismu vsřebat jiné teorie tím, že je označí za příklady možných konstrukcí. Autor však opomíjí možný problém, který spočívá v tom, že se teoretická zkoumání úplně přemění na teorie o teoriích, což je trend nastavený postmoderním zájmem o diskurz, a budou se ještě dále vzdalovat možnosti reálného upotřebení. Na jedné straně by stál poststrukturalismus odmítající ve svém boji s mýty stavbu nových teorií (tj. nových mýtů) jako takovou, na druhé straně pak konstruktivismus přijímající všechny teorie jako zvláštní případy sociálních konstrukcí. V obou případech se může jednat o zajímavá pojednání o teoriích a souvislostech mezi nimi či o pojednání o interakcích mezi teoriemi a mo-

censkými poměry, ale praxe mezinárodních vztahů by na teorii musela rezignovat, podobně jako moderní věda musela ve svých počátcích odmítnout zkosnatělou a do sebe zahleděnou metafyziku.

Zmíněné zkoumání teoretických paradigmat a diskuzí mezi nimi je podle Waeverova názoru jednou z možností přístupu k mezinárodním vztahům nerozlučně doplňovanou dalšími dvěma; autor hovoří o třech hladinách existence. Paradigmata mají nezastupitelnou funkci demarkačních čar a patníků umožňujících definici pojmů a orientaci v „krajně mezinárodních vztahů“. Vlastní tvůrčí činnost se odehrává na hladině druhé, tj. na hladině mistrů, kteří svými myšlenkami krajinu přetvářejí. Ačkoli mistři bývají spojováni s určitými paradigmaty, většinou jde o značné zjednodušení a jejich nejzajímavější příspěvky se většinou nacházejí právě na rozhraní několika paradigmat. Na třetí hladině se lopotí desítky a stovky badatelů, kteří krajinu obdělávají. Waever, který se skromně řadí mezi akademické masy ze třetí hladiny, nás závěrem zve na návštěvu k mistrům ze druhé hladiny, a to cestou v krajně, která se rozkládá na první hladině.

Návštěvy u zavedených mistrů

První návštěva platí *Johnu Vincentovi* a našim průvodcem je spolupořadatel sborníku Iver Neumann. Již zesnulý Vincent patřil k tzv. anglické škole mezinárodních vztahů, kterou průvodce pyšně označuje za „*jediný plně vyvinutý výzkumný program disciplíny [teorie mezinárodních vztahů – pozn. aut.] mimo USA*“.²

Vincentova zkoumání se v duchu anglické školy soustředila na problém mezinárodní společnosti. Tento koncept se opírá o přesvědčení, že státy se ve vzájemných vztazích cítí vázány určitými hodnotami a pravidly, čímž vzniká společenství svého druhu odlišné jak od silně hierarchizované vnitrostátní společnosti, tak od pouhého systému států bez pravidel.

Vincent se zaměřuje na postoj k intervenci v rámci mezinárodní společnosti, který chápe jako zrcadlo postoje ke státní svrchovanosti. Odvozuje ho od povahy mezinárodní společnosti chápané v tradici anglické školy jako buď racionalistické, realistické, nebo revoluční (na rozdíl od obvyklé americké dichotomie realismu a idealismu). Vincent ovšem neidentifikuje pouze tři druhy mezinárodní společnosti, jak by velela tradice, nýbrž rozděluje racionalistické představy o mezinárodní společnosti na dva odlišné proudy – na pluralisty a solidaristy. Ti zaujmají opačné postoje právě k otázce intervence. Pluralisté, zosobňovaní např. Castlereaghem, jsou pro praktické i morální oddělování mezinárodní a vnitřní politiky, a proto např. nebudou podporovat ryze humanitární intervenci. Solidaristé (jako např. Metternich) naopak „*vidí jak otázku vnitřního politického režimu, tak politická strádání každého jednotlivce jako věc mezinárodního zájmu*“.³ Solidaristický přístup svým pozvednutím jednotlivce na úroveň aktéra se dost vymyká tradici školy, výlučně zaměřené na státy jako na aktéry, a zároveň zpochybňuje stabilitu úhelných kamenů mezinárodní společnosti – suverenity a neintervence.

Základnímu konceptu anglické školy, konceptu mezinárodní společnosti států, Vincent postupně představuje konkurenta v podobě světové společnosti jednotlivců. Naznačuje možnost transformace pluralistické mezinárodní společnosti na solidaristickou světovou společnost, a to cestou reálpolitiky, kdy se dodržování lidských práv a pořádání humanitárních intervencí na jejich ochranu stává státním zájmem států obávajících se záplavy uprchlíků. Vincent nechápe mocenskou politiku a světovou společnost jako dva alternativní projekty, což tradičně dělají idealisticky orientovaní myslitelé, ale naopak říká: „*Bud' reálpolitika a světová společnost, nebo žádná světová společnost.*“⁴

Právě tento moment charakterizuje Vincentovo dílo a jeho vztah k anglické škole. Na první pohled utopický projekt světové společnosti individuí, který se však má realizovat postupnou transformací současné mezinárodní společnosti států tradičními prostředky jejich politiky, je výmluvným příkladem carrovského pnutí mezi utopií a realitou podmiňující

jakékoli jednání či uvažování o mezinárodní politice. Průvodce Vincentovým dílem si v závěru svého výkladu všimá též vztahu anglické školy ke kritické teorii mezinárodních vztahů. Upozorňuje na určité styčné body mezi školou a teoretiky jako Ashley či Der Derian (který psal doktorát u Hedleyho Bulla). Otázka styčných bodů mezi konzervativní státocentrickou tradicí a vše zpochybňujícím, agresivním vitriolem postmoderny by si jistě zasloužila důkladnější prozkoumání.

Oba přístupy mají totiž až překvapivě podobnou metodologii spočívající v tom, že jsou do značné míry metateoriemi mezinárodních vztahů. Tak jako Wight, považovaný za zakladatele anglické školy, staví své argumenty na obsáhlých citacích z Grotia, či jako Vincent, zkoumající problém intervence, sahá po Vattelových a Puffendorfových spisech, podobně i Der Derian se ve svých úvahách o diplomacii spíše opírá o analýzu historických textů než o rozbor událostí. Zásadní metodologický rozdíl mezi anglickou školou a postmodernismem spočívá v povaze textů, na něž se odvolávají, a ve způsobu, jak s nimi nakládají. Zatímco se Vincent vrací k velkým postavám mezinárodního práva a teorie, aby je citoval či vložil, Der Derian do svého širšího záběru zahrnuje i špionážní romány, populární filmy a díla zapomenutých autorů, aby mohl provést jejich dekonstrukci. Jak anglická škola, tak i postmodernisté však budou na jedné lodi vůči představitelům americké neo-neo syntézy, kteří ve svých pokusech o „vědeckou“ analýzu událostí mezinárodní politiky věnují minimální pozornost historické tradici. Na jedné straně se tak sice vyhýbají zabřednutí do ezoterických diskuzí o metateorii, avšak na druhé straně se vystavují nebezpečí každodenního objevování Ameriky. Právě ke dvěma nejvýraznějším představitelům směrů neo-neo syntézy – k neorealismu *Kennethu Waltzovi* a k neoliberálové *Robertu Keohaneovi* – směřuje další návštěva.

Náš průvodce u zakladatele neorealismu Hans Mouritzen nás hned ve své první větě ujišťuje o tom, že jeho mistr je „*nejcitovanějším autorem při moderním studiu mezinárodních vztahů*“.⁵ Pokud by byl mezi návštěvníky náhodou někdo, komu by to nestačilo, průvodce dodá ještě pár pikantností. Mistr mj. zastává názor, že atomové zbraně lidstvu jen prospěly, že nestátní aktéři nehrají v mezinárodní politice žádnou roli a že svět se vlastně vůbec nemění. Nyní už je návštěvník určitě lapan a Mouritzen může přejít k tomu, co ho skutečně zajímá. Zbytek výkladu je totiž věnován Waltzově teorii vědy.

Zvolené téma je fascinující hned z několika důvodů. Waltzova teorie se v „rodině“ teorie mezinárodních vztahů asi nejvíce blíží vědě ve smyslu přírodních věd. Vzhledem k tomu, že většina teoretiků nepovažuje tuto vědeckou metodu v oblasti mezinárodní politiky za přiměřenou, nelze u většiny z nich o nějaké teorii vědy vůbec hovořit. Vzniká proto následující paradox; Waltz je nejcitovanějším autorem, mluví z pozic vědy, tj. objektivního poznání, ale skoro nikdo z jeho kolegů s ním nesouhlasí. Průvodce to vysvětluje tím, že Waltzova teorie v jeho knize *Theory of International Politics*, na niž se výklad zaměřuje, poutá jednak svou elegantní jednoduchostí a vnitřní konzistencí a jednak značnou provokativností (Mouritzen hovoří o efektu Muhameda Aliho).

Waltz vychází z toho, že mezinárodní politiku je třeba chápat výlučně ze struktury mezinárodního systému. Strukturu charakterizuje třemi proměnnými – anarchií (absencí centralizované moci), stejnorodostí jednotek v systému (všechny státy plní podobné funkce) a počtem mocenských center (dominantních velmocí). První dvě z nich jsou systému mezinárodních vztahů vlastní a pouze poslední se mění. Základní rysy mezinárodní politiky vyplývají z těchto tří charakteristik a nijak nesouvisí s vnitřními charakteristikami jednotlivých hráčů (států). Jedinou zásadní změnou je změna počtu rozhodujících velmocí, pro něž platí, čím méně, tím lépe, což činí bipolární systém optimálním uspořádáním mezinárodních vztahů (unipolární systém nepovažuje Waltz za dlouhodobě udržitelný). Waltz otevřeně přiznává, že se teorie zabývá základními otázkami mezinárodních vztahů a že není schopna vysvětlit nejrůznější odchylky a detaily. Z těchto důvodů činí rozdíl mezi obecnou teorií mezinárodní politiky, která se zabývá mezinárodním systémem jako celkem, a teorií zahraniční politiky, která by vysvětlovala chování jednotlivých hráčů.

Mouritzen si všimá, že toto rozlišení vede k jednomu z nejdiskutovanějších teoretických problémů disciplíny, k problému hladin analýzy. Stručně řečeno, jde o to, z jaké perspektivy (hladiny) je nejpříhodnější pozorovat a chápat mezinárodní politiku (z pohledu systému, státu, či jednotlivce?) a jaké jsou vztahy mezi vysvětleními pocházejícími z různých hladin. Otázka, kterou si Mouritzen klade v souvislosti s Waltzem, zní: Patří Waltz k těm, kteří při vysvětlování kombinují jednotlivé hladiny (suplementaristé), či zda je přesvědčen o tom, že vysvětlení z různých hladin jsou samostatná a že se nemohou navzájem doplňovat (komplementaristé)? Odpověď není zcela jednoznačná, neboť u Waltze je možné najít oba přístupy. Ačkoli se většinou přiklání k názoru, že teorie zahraniční politiky (hladina státu) doplňuje teorii mezinárodní politiky (hladina systému), ve svém nejcitovanějším díle považuje obě teorie za autonomní a varuje před jejich směřováním.

Mouritzen nachází východisko v tom, že identifikuje základní Waltzův ontologický postoj jako metafyzický realismus, a ukazuje, že s metafyzickým realismem je konzistentní pouze přístup nabádající ke kombinování hladin analýzy. Metafyzičtí realisté vycházejí z toho, že svět existuje nezávisle na subjektu a že pravda znamená soulad teorie s fakty. Naproti tomu metafyzičtí idealisté považují svět za subjektivní konstrukci závislou na diskurzu a chápající pravdu jako otázku vnitřní konzistence teorie. Prvně jmenovaní jsou přesvědčeni o existenci jednoho objektivního světa, a proto dávají přednost jednomu vysvětlení zahrnujícímu různé hladiny před mnohostí vysvětlení, z nichž každé platí pouze pro svět zkonstruovaný na jedné určité hladině. Skutečnost, že se Waltz občas uchyluje ke komplementarismu, lze chápat jako pokus o záchranu teorie na účet metafyzického realismu.

Některé jiné Mouritzenovy postřehy jsou však nanejvýš sporné. Autor odmítá, že by Waltz byl pozitivista především na základě chybného ztotožnění pozitivismu s induktivismem. Tento závěr se jeví absurdní zejména proto, že se Mouritzen systematicky pokouší ukázat popperovské rysy Waltzovy teorie a přitom zapomíná, že sám Popper je čelným představitelem neopozitivismu. Rovněž sporné je úsilí popřít Waltzův instrumentalismus, tj. přesvědčení, že kritériem pravdivosti teorie je její užitečnost v předvídání, kterému silně nahrává mistrova lhostejnost k pravdivosti předpokladů teorie a snaha o maximální jednodušost teorie na účet realističnosti.

Také by stálo za to, kdyby autor věnoval větší pozornost častým a explicitním analogiím Waltzovy teorie mezinárodní politiky s mikroekonomickou teorií oligopolu. Je oligopol pouhou metaforou usnadňující pochopení, anebo se v analogii skrývá společný ontologický základ? Právě mikroekonomická metodologie totiž sblížuje neorealisty s neoliberály v neo-neo syntéze, jejímž nejvýraznějším představitelem je náš další hostitel *Robert Keohane*.

Nový průvodce Michael Suhr nechce zůstat při propagaci svého mistra ani o krok pozadu za svým předchůdcem Mouritzenem a vítá nás titulkem *Robert O. Keohane: a contemporary classic*. Představuje Keohana jako iniciátora tří vlivných výzkumných programů v teorii mezinárodních vztahů – transnacionalismu a interdependence, funkční teorie režimů a mezinárodního institucionalismu. Suhrův rozbor těchto přístupů je zajímavý a poskytuje dobrý přehled jak o nich samých, tak i o mistrově intelektuální cestě teorie mezinárodních vztahů, která je poznamenána trvalým úsilím vytvořit alternativu k realistickému chápání mezinárodní politiky. Přitom nejde ani tak o snahu po vyvrácení realismu, jako spíše o pokus vysvětlit a pochopit takové jevy, jako je mezinárodní spolupráce, úspěšné fungování mezinárodních institucí či mezinárodní integrace, které v realistickém přístupu nemají místo.

Keohane zahajuje svou cestu na počátku 70. let, kdy společně s Josephem Nyem v duchu pluralismu hledá kořeny mezinárodní spolupráce v oblasti transnacionálních vztahů (tj. mezinárodních vztahů mezi nevládními aktéry), transvládních vztahů (tj. mezinárodních vztahů mezi součástmi vlád – např. mezi ministry financí, generálními štáby) a vzájemné ekonomické závislosti. Keohane však tento přístup zdůrazňující vnitrostátní faktory posléze opouští a přesouvá svou pozornost k systémovým faktorům. Tím klade základy funkční teorie režimů, která na rozdíl od transnacionalismu nevychází z kritiky předpokladů realismu

(zejména racionálnosti a unitárnosti státu), nýbrž tyto předpoklady přijímá a snaží se opakovat realismu jeho vlastními zbraněmi. Analýza režimů je analýzou oblastí mezinárodních vztahů, v nichž si státy vytvořily určitá pravidla spolupráce. Na příkladech nejrůznějších multilaterálních struktur pak Keohane ukazuje, že i čistě racionálně jednající hráči mají zájem o spolupráci. Mnohostranná výhodnost těchto struktur a pravidel spočívá zejména v tom, že snižují nejistotu i transakční náklady a umožňují spojování jinak nesouvisejících otázek.

Keohane s touto teorií zasahuje do diskuzí na přelomu 70. a 80. let týkajících se problému hegemonické stability. V tomto období panoval mezi americkými politology téměř konsenzus o slábnoucí roli Spojených států ve světě. Realisté z toho vyvozovali, že se slábnutím hegemonu musí dojít i k rozpadu systému mezinárodních vztahů nastolených tímto hegemonem. Keohane však naopak tvrdil, že ačkoli tento režim byl nastolen hegemonem, přináší výhody všem zúčastněným, a proto nelze v nejbližší budoucnosti očekávat jeho konec. Svou funkční teorií režimů, kterou Keohane pokládá za svůj největší přínos ke studiu mezinárodních vztahů, přejímá Ruggieho koncept režimu, který upravuje v duchu institucionální ekonomie. Od Ruggieho přístupu se odchyluje a je za to kritizován konstruktivisty, když odmítá zkoumat režim jako intersubjektivní záležitost aktérů, protože považuje subjektivní stránku věci za těžko podchytilnou. Místo toho se věnuje konkrétním projevům spolupráce pozorovatelným v mezinárodních vztazích. Na jeho obranu je však nutné říci, že jeho pozitivistický přístup usnadňuje aplikace teorie při analýze konkrétních problémů, což nepochybně přispělo ke značné popularitě zkoumání režimů v 80. letech tohoto století.

Je možné polemizovat se Suhrem i s Keohanem o tom, zda mezinárodní institucionalismus 90. let je – jak se domnívají – samostatným výzkumným programem, či zda nejde pouze o další krok při zkoumání režimů. Základní předpoklady obou programů se totiž shodují. Rovněž Keohanovy mezinárodně-institucionalistické předpovědi, očekávající po skončení studené války udržení NATO a posílení evropské integrace (na rozdíl od realistů předpovídajících opačný vývoj), odrážejí jeho postoje, které se objevily již o deset let dříve v diskuzi o hegemonické stabilitě.

Suhr je poměrně dobrým průvodcem, jenž se nebojí ukázat mistrovy slabiny. Největší z nich je asi stále potlačování vnitropolitických faktorů na teoretické rovině, zaměřené systémově, které je doprovázeno jejich stálou přítomností v empirických analýzách téhož mistra. Návštěvník by přesto ocenil, kdyby se občas mohl vyjadřovat poněkud jasněji a kdyby např. místo několika temných narážek odhalil mistrův skutečný vztah ke konstruktivistům. Avšak zcela jasný je závěr, v němž se Suhr zamýšlí nad tím, co jeho mistra vlastně udělalo mistrem. Odpověď formuluje do tří příkázání:

* Buď aktuální! Všiměj si, co zajímá politiky a co je právě v módě.

* Buď otevřený jiným disciplínám! Ekonomie i přírodní vědy mohou nabídnout přístup k analýze mezinárodní politiky.

* Zabav svou teorií ostatní badatele! Projekt musí být použitelný ostatními při jejich zkoumání.

První příkázání si patrně vzal k srdci i náš další mistr *Robert Gilpin*, jeden z hlavních iniciátorů obnovy disciplíny mezinárodní politické ekonomie. Není tajemstvím, že se tato disciplína dostává do popředí od 70. let, kdy mezinárodněekonomické problémy po určitou dobu dominují v mezinárodní politice. Gilpin se jejím prostřednictvím pokouší vytvořit disciplínu umožňující chápat problémy jak ekonomicky, tak i politicky. Náš průvodce Stefano Guzzini nám však Gilpina nepředstavuje jako žijícího klasika mezinárodní politické ekonomie, nýbrž pokládá otázku: Co mistra spojuje s natolik odlišným teoretikem, jako je Waltz, pod hlavičkou neorealismu?

Rozdíly jsou opravdu významné. Waltz se věnuje čistě otázkám moci, buduje statickou teorii, kde změna přichází z nevysvětlovaného vnějšku, rází radikální ahistorismus (tj. fungování systému je nadčasové) a opírá se o mocenskou rovnováhu vylučující hegemonii.

V lidské motivaci Gilpin přiznává rovnoprávné místo bohatství a moci, pokouší se vysvětlit změnu, aktéry chápe jako historicky podmíněné a mezinárodní politiku chápe v termínech hegemonie, nikoli balancování. S Waltzem ho však spojuje utilitarismus a metodologický individualismus, pokus o aktualizaci a zvědečtění realismu, jakož i analýza struktury systému mezinárodních vztahů. S ostatními realisty potom sdílí pesimistickou koncepci lidské přirozenosti jako konstantě žízňící po moci (a Gilpin dodává bohatství), jakož i uctívání Thukydidy, kdy je přesvědčen o tom, že svět se od jeho doby v otázkách moci příliš nezměnil.

Gilpinova teorie je především teorií mocenské dynamiky, „*chce porozumět, kdy a jaké zdroje moc poskytují a proč a jak se mění hierarchie moci*“.⁶ Z hlediska naší současnosti přisuzuje rozhodující význam dvěma historickým posunům – „*rostoucímu významu technologických a ekonomických zdrojů moci a kvalitativní přeměně států na státy blahobytu*“.⁷ Stát blahobytu považuje Gilpin za odpověď na Marxovu v zásadě správnou analýzu o nutných rozporech kapitalismu. Vládní zásahy sice vyřešily rozpory z vnitroeconomického pohledu, ale současně vedly k jejich přenesení do mezinárodních ekonomických vztahů, kde se vládní hospodářská politika projevuje v podobě ekonomického nacionalismu. K tomu, aby se mezinárodní politicko-ekonomický systém udržel a čelil tímto rozkladným tlakům, potřebuje hegemonu prosazujícího liberální hodnoty. Hegemonem systému států blahobytu jsou Spojené státy, které udržují světový pax Americana. Gilpin tedy nevnímá mezinárodní vztahy jako balancování hlavních aktérů, nýbrž jako do určité míry centralizovaný systém ovládaný hegemonem, který své zájmy prohlašuje za univerzální a vnucuje je ostatním. Gilpin proto nepovažuje např. konec studené války za zásadní změnu, neboť pax Americana i nadále přetrvává.

Guzzini pochopitelně nemůže pominout ani dnes již klasickou Gilpinovu definici tří „*ideologií*“ mezinárodní politiké ekonomie, které různě odpovídají na otázku vzájemného vztahu ekonomiky a politiky (bohatství a moci). V jeho pojetí se neomerkantilismus opírá o podřízenost ekonomiky politice (Guzzini naopak nejasně hovoří o jejich rovnoprávné integraci v neomerkantilismu), zatímco v marxismu platí opak a liberalismus vychází z oddělenosti obou sfér. Náš průvodce si všímá problémů liberalismu, který nemůže vytvořit politickou ekonomii, protože politické ekonomii jde o spojení ekonomického a politického pohledu, což liberalismus odmítá. Správně poukazuje na nedůslednost Gilpinova řešení, kdy je liberalismus ztotožňován se školou interdependence.

Gilpin se na jedné straně pokouší dynamizovat realismus jeho ekonomizováním, a tím ho nahradit neomerkantilistickou mezinárodní politickou ekonomikou, avšak na druhé straně svým historickým přístupem zůstává klasickým realistou. Spolu s Keohanem a s Waltzem ho můžeme řadit k představitelům neo-neo syntézy, a tím i určitého establishmentu či hlavního proudu, který se během 80. let vytvořil v americké teorii mezinárodních vztahů. Zbývající místí patří k vyzývatelům tohoto establishmentu.

Návštěvy u vyzývatelů

Bertrand Badie je v mnohém ohledu netypickou postavou v naší krajině. Jeho cesta nesměřovala přes žádnou z anglosaských institucí a původně se vůbec netýkala teorie mezinárodních vztahů. Tento Francouz íránského původu navazuje na francouzskou tradici reflexe mezinárodní politiky, zejména na sociologii mezinárodních vztahů, ale k vlastnímu zkoumání mezinárodních vztahů se dostává přes kulturní antropologii, konkrétně přes zkoumání politické kultury.

Badie vychází z kritiky tradičního pojetí politických věd, které se podle jeho názoru dostává do trojí krize. Jde o krizi monokauzálního vysvětlení, které se snaží hledat dominantní příčinu pozorovaných jevů, o krizi prostoru, která je důsledkem mylného předpokladu univerzalizmu ignorujícího kulturní odlišnosti, a o krizi času, kdy pojímám z různých epoch je chybně přiřazován tentýž obsah. Proto se zasazuje o historizaci a kulturizaci politických

věd, o pojetí, které by vysvětlovalo jevy jako jedinečné fenomény zakotvené v určité kultuře a době a které by se vyhýbalo univerzálním generalizacím.

Badie uplatňuje svůj přístup při zkoumání státu, kde přináší osvěžující postřehy. Mezistátní systém považuje za produkt západní kultury, těžko přenosný jinam. Odmítá lineární pohled na dějiny v tom smyslu, že méně vyvinuté společnosti se automaticky blíží k nějakému vyššímu stupni. Na příkladu Francie a Velké Británie ukazuje rozdíly v politické kultuře státu. Francouzská státní moc se vyvíjela v antagonismu centra a periferie, a proto došlo k centralizaci země a k vytvoření silných státních struktur. Velká Británie naopak šla cestou spolupráce centra a periferie, a proto zde nevznikly silné státní instituce a stát se spoléhal více na spontánní síly společnosti, než aby společnost vedl. Tento rozdíl v politické praxi je však pouze jedním ze tří elementů posuzování politické kultury, dalšími dvěma jsou reflexe politiky a schopnost zvládat změnu. Zejména v posledním ohledu se projevují nedostatky systému „importovaného státu“, kdy např. ze Západu importované státní instituce do muslimských zemí nemohou vyřešit problémy, které v západním světě neexistují. V teorii mezinárodních vztahů Badie upozorňuje nejen na pluralitu aktérů, ale rovněž na pluralitu racionalit s tím, že tradiční představy o mezinárodním systému jsou produktem pouze západní racionality.

Přestože Badiého přístup nabízí zajímavé pohledy a jeho kritika je často oprávněná, ve svém důsledku je sebezničující. Sám Badie se vzdává možnosti formulovat vlastní teorii mezinárodních vztahů, poněvadž by musel sklouznout k univerzalismu. Neoprávněný univerzalismus je jistě problémem teorie mezinárodních vztahů. Na příkladech předešlých mistrů by bylo možné ukázat na úskalí časového i prostorového zobecňování současné mezinárodní politiky, či dokonce přímo americké vnitřní politiky. Podobná zjednodušování a zkreslování je třeba odmítnout. Pokud tím ovšem odmítneme univerzalismus jako takový, vyléváme s vaničkou i dítě. Vzdáváme se sjednocující úlohy lidského rozumu a v konečném důsledku i možnosti racionální reflexe jiného a komunikace s jiným.

Naše průvodkyně Anna Leanderová podává poměrně jasný přehled o díle svého mistra. Užitečný je stručný přehled tradic francouzského studia mezinárodní politiky a zasazení Badiého do těchto souvislostí, naopak zbytečné je naznačení čtvrté diskuze, o níž se pojednává na jiných místech sborníku.

John G. Ruggie se pohybuje na rozhraní establishmentu a disidentů v americké teorii mezinárodních vztahů. Iver Neumann hovoří o jeho statutu „oficiálního disidenta“. Jde o komplexního autora, iniciátora několika výzkumných projektů, jehož různorodé dílo je roztroušené po mnoha člancích v odborných časopisech. Mistrův útlek proto klade obzvláštní nároky na průvodce Oleho Waevera.

První hádanka, kterou se Waever snaží rozluštit, je problém mistrova umístění v naší krajině. Tento problém a jeho pokusné řešení můžeme spolu s Waeverem shrnout asi následovně: „*Vyšňoril se jako neorealista, byl brán za vůdčího reflektivistu, ale zdá se, že hlavní vliv měl pravidelně mezi liberály.*“⁸ Jak je možné toto spojení většinou protichůdných přístupů v osobě jednoho a navíc ještě poměrně konzistentního mistra? Především proto, že Ruggie nikdy nepatřil k určitému směru v každém ohledu. Ano, patří k zakladatelům teorie režimů, ale svým důrazem na jejich intersubjektivní charakter a odmítáním pozitivistické metodologie zůstal stranou většiny neoliberálů. Jistě, přivítal Waltzovu *Theory of International Politics*, ale to, co bývá prezentováno jako Ruggieho přátelský komentář rozvíjející Waltzovy myšlenky, může být rovněž považováno za zdrcující kritiku. Waever staví své zařazení Ruggieho směrem k liberálům především na mistrově přesvědčení, že v mezinárodní politice existuje pokrok, což ho odlišuje od realistů, kteří ji chápou buď vysloveně staticky, či alespoň cyklicky.

Ruggieho dílo je rozděleno do dvou širokých tematických okruhů – mezinárodní spolupráce a mezinárodní transformace. V jejich rámci Waever vybírá několik dílčích témat, která systematicky rozebírá ze tří perspektiv – z pohledu vlastního argumentu, z pohledu vymezení vůči ostatním teoriím mezinárodních vztahů a z pohledu ontologie. Otázka změn

ny v mezinárodní politice a jejího zvládnání, která je bolavým místem teorie i praxe mezinárodní politiky, se jasně objevuje v mistrově kritice Waltze. Na srovnání současného systému mezinárodních vztahů se středověkým Ruggie ukazuje, že Waltzova charakteristika systému prostřednictvím třech proměnných je nedostačující. Zpochybňuje nutnou stejnorodost jednotek v systému, kterou Waltz považuje za samozřejmou, a ukazuje její historickou podmíněnost na principu územní suverenity. Právě problém suverenity a teritoriality je v jádru mistrovsky teorie transformace.

Systém teritoriálně svrchovaných států, který je jak výsledkem materiálních podmínek, tak i sociálních konstrukcí, se dostává do obtíží, pokud má řešit problémy, které „nemohou být převedeny na územní řešení“.⁹ Právě tento rozpor je základem změny v mezinárodní politice. Ruggie zavádí pojem „rozměňování teritoriality“ (*unbundling territoriality*), což označuje instituty a procesy, které systém stabilizují tím, že ho v určitém ohledu překonávají. Raným příkladem rozměňování je diplomatická výsada exteritoriality, která svědčí o tom, že i k prostému udržování kontaktů mezi státy bylo nutné „rozmělnit“ princip územní svrchovanosti. Produktem teritoriálního systému je rovněž evropská integrace a globalizace hospodářství. Jsou sice jeho stabilizátory, ale současně nabývají takových rozměrů, že systém pozvolna mění. Rozměňování teritoriality tak hraje u Ruggieho roli motoru nerevoluční změny.

Jelikož právě tuto stránku mistrova díle používá Waever jako argument pro jeho začlenění mezi liberály, připomíná, že liberalismus není – jak by se mohlo zdát z neoliberálních přístupů – pouze o statickém zkoumání mezinárodní spolupráce a zejména jejích institucí, nýbrž také o pokroku jako o evoluční změně k lepšímu. Waever připisuje svému mistrovi v 90. letech heslo „transformace skrze, nikoli (jenom) proti institucionalizaci“.¹⁰ Vzhledem k tomu, že Ruggieho program obvykle výrazně ovlivnil liberální teoretiky, nelze vyloučit, že právě toto heslo bude „za pět či deset let zcela evidentně považováno za ten nejvlastnější liberalismus“.¹¹

I když je Ruggieho dílo pestré a různorodé, z metodologického hlediska zůstává svým důrazem na intersubjektivní charakter mezinárodních vztahů, na roli idejí a konstrukcí poměrně konzistentní. Tím se zásadně liší od našeho dalšího mistra *Haywarda Alkera*. Ten začal svou vědeckou kariéru jako asistent Karla Deutscheho, tedy jako přívrželec matematických metod při studiu mezinárodní politiky. V 70. letech se však od kvantitativních modelů odvrací, neboť „matematické sociální vědy... zkrslují společenské vztahy do té míry, do jaké odrážejí a sdílejí naše odcizení v podmínkách »kapitalismu«“.¹² Alker tedy přebíhá do opačného tábora, kde se zařadí k průkopníkům reflektivismu a radikální teorie (jeho žákem se později stává jedna z nejnvýznamnějších postav těchto směrů a rovnocenný kandidát na titul mistra – Arthur Ashley).

Z podání našeho průvodce Heikkiho Patomäkiho se zdá, že mistrova matematická fáze byla pouhou mladickou nerozvážností, kterou je lepší příliš nerozvádět. Je to trochu škoda, protože i behavioristé, neoblíbení u autorů našeho sborníku, přišli občas se zajímavými myšlenkami. Nicméně Patomäki se zaměřuje na Alkerovu pozdější tvář, která je – jak je nutné podotknout – mnohem bohatší a rozsáhlejší, a úspěšně načrtává její fascinující portrét. Přitom identifikuje a rozebírá čtyři mistrovsky výzkumné projekty: jak sbírat a analyzovat data, jak analyzovat a řešit kolektivní dilemata, jak rozšířit, pluralizovat vědecké epistemologie a jak teoretizovat historii.

První otázka souvisí s mistrovou behavioristickou minulostí. Jeho obrat bychom také mohli charakterizovat parafrází klasika, a to jako odvrát od fetišismu objektivních dat. Alker si uvědomuje subjektivní podmíněnost dat používaných matematickými politology a snaží se chápat události nikoli jako kvantifikovatelně popsatelné, nýbrž jako „konstituované několika interpretačními perspektivami hlavních aktérů“.¹³ Tím zdůrazňuje jejich intersubjektivní zakotvení. Přesto se nechce úplně vzdát možnosti objektivních dat, která chápe jako data, při jejichž sběru musejí být zcela jasné předpoklady výběru a normy, které se odrážejí v jejich kódování.

Rovněž problém kolektivních dilemat se u Alkeru odráží od behavioristické tematiky, neboť mistr se jimi zabývá z pohledu herněteoretické situace, zvané dilema vězňů. Jeho pohled na dilema vězňů se však radikálně liší od obvyklé matematické perspektivy. Alker nehledá alternativní strategie v matici hry samé, nýbrž spíše v kontextu, který matematické zadání obklopuje. Zabývá se vysvětlujícím příběhem, jeho postavením ve společenské realitě, pravidly hry, představami hráčů apod. Hra i uplatněné strategie se tak stávají pozměnitelnými sociálními konstrukty.

Tematizace příběhu vystupuje zejména v souvislosti s hledáním a rozбором modelů mezinárodní politiky. Alker se věnuje analýze narativních struktur, tj. zkoumá logiku příběhů. Jeho cílem je najít obecné scénáře zápletek, ať už jde o vymyšlené příběhy, či o skutečné historie, na jejichž základě by mohl formulovat budoucí scénáře mezinárodní politiky. Naplno zde uplatňuje postmoderní přístup ztotožňující rozbor textu s rozбором reality, jednání s příběhem. Zajímavá je rovněž Alkerova metoda, kdy jsou narativní struktury vyhledávány počítačem. Nesporným přínosem široké analýzy narativních struktur, podobně jako postpozitivistické analýzy dilematu vězňů je otevření horizontu a ukázání nových alternativ. Problémem zůstává obtížná využitelnost těchto poznatků mimo teorii mezinárodních vztahů.

Na analýzu příběhů navazuje analýza možných světových řádů, opírající se o úsilí teoretizovat historii. Alker se svými kolegy vlastně hledá narativní struktury světové historie. V posledních sto letech registrují tři globálně orientované programy (struktury) fungování mezinárodní bezpečnosti – eurocentrickou rovnováhu moci, wilsonovskou kolektivní bezpečnost a socialistickou transformaci mezinárodních vztahů prostřednictvím lidových povstání. Tvrdí, že mezi doktrínou kolektivní bezpečnosti a mocenskou rovnováhou není moc rozdíl a že Wilsonova kolektivní bezpečnost je pouze „*poněkud předefinovanou a globalizovanou verzí staršího eurocentrického systému mocenské rovnováhy*“.¹⁴ Z těchto analýz pak vyplývá i praktické doporučení – hledat pro budoucnost takové doktríny kolektivní bezpečnosti, které by odrážely historickou zkušenost a realistický přístup. Z průvodcová výkladu se zdá, že by budoucí svět měl být podle mistrova názoru uspořádán v souladu s pravidly kolektivní bezpečnosti a zároveň mocenské rovnováhy, což je nepochybně provokativní myšlenka.

Poslední kapitola nám jakoby připomněla mistrovy behavioristické kořeny a je zarazující, že nás průvodce na to neupozornil. Už sama snaha o teoretizaci historie svědčí o spíše tradičním (tedy i behavioristickém) přístupu, jemuž uniká postmoderní alternativa historizace teorie. Snaha identifikovat v historii globální modely bezpečnosti navíc silně připomíná Kaplanovo rozlišení několika systémů mezinárodních vztahů z počátku 60. let. Alkerova metodologie je sice odlišná, ale to je dáno pokrokem techniky a disciplíny. Základní záměr – najít co možná nejrigoróznějšími (nikoli však nutně kvantitativními) metodami osvědčené scénáře v minulosti a aplikovat je na budoucnost – zůstává stejný.

Zatímco na návštěvě u předchozích dvou mistrů jsme se prodírali bludišti odlišných metodologií a paradigmat, následující dva hostitelé obývají přehledně uspořádaný dvojdomek s dvěma oddělenými vchody. Vývěšný štít napovídá, že se blížíme k obydlí konstruktivistů. První vchod vede k *Nicholasimu G. Onufovi* a čeká nás zde Marlene Windová, u druhého vchodu stojí Erik Ringmar, který nás chce představit svému poměrně mladému mistru *Alexandru Wendtovi*.

Vzhledem k tomu, že předchozí návštěvy byly vyčerpávající, přemýšlím o tom, zda by na seznámení s konstruktivismem nestačila návštěva pouze u jednoho z nich. Když se od průvodců dovídám, že Onufova nejvýznamnější kniha má název *World of Our Making* a Wendtův nejcitovanější článek *Anarchy is What States Make of It*, že oba trápí problém agenta a struktury a že oba uvažují o sociologii mezinárodní politiky, je rozhodnuto. Házím mincí a má volba padá na Wendta. Snad se Onuf nebude zlobit; snad pochopí, že konstruktivisté jsou v krajině teprve krátce a že nemohou mít taková privilegia jako např. jejich sousedé od neo-neo syntézy.

Průvodce Ringmar rozhodně svého mistra nešetří. Po výkladu jeho učení následuje kritika, která na Wendtovi nenechá nit suchou, což je docela příjemná změna, neboť většina dosavadních průvodců se k teoriím svých mistrů stavěla spíše apologeticky. Ringmar představuje Wendtovo dosavadní dílo jako kritickou polemiku s K. Waltzem.

Raný Wendt se zaměřuje na jeden z věčných problémů teorie mezinárodních vztahů – na problém agenta a struktury. Otázka zní: Určuje struktura mezinárodní politiky chování jednotlivých aktérů (tj. států), či spíše aktéři vytvářejí a přetvářejí tuto strukturu? Mistr polemizuje s Waltzovými a Wallersteinovými strukturálními teoriemi a sám, inspirován sociologem Giddensem, navrhuje teorii strukturacionismu, která „*pojímá agenty a struktury jako vzájemně se vytvářející, leč ontologicky odlišené entity. Jedna je v určitém smyslu důsledkem druhé; jsou kodeterminovány. Sociální struktury jsou výsledkem zamýšlených a nezamýšlených důsledků lidských činů, právě tak jako tyto činy předpokládají a jsou zprostředkovávány neredukovatelným strukturálním kontextem.*“¹⁵

Toto východisko je analogické k přihlášení se k suplementaristickému řešení problému hladin analýzy, kdy se při vysvětlování a priori nedává přednost žádné z hladin, ale naopak se kombinují (viz Mouritzen). Tím se ovšem Wendt (podobně jako Waltz) hlásí k metafyzickému realismu, což se projevuje i v jeho přesvědčení o reálné existenci struktury mezinárodní politiky a ve snaze o identifikaci jejích reálných efektů. K této identifikaci navrhuje poměrně odvážnou cestu metodou myšlenkových experimentů. Vliv struktury se zjistí tak, že formulujeme hypotézu o tom, jak by svět vypadal, kdyby struktura nebyla přítomna, a tento obraz porovnáme se skutečností. Rozdíl je pak výsledkem struktury. Podobnou konstrukci si lze stěží představit bez předpokladu metafyzického realismu opírajícího se o existenci jednoho objektivního světa, který vychází z přesvědčení, že správná hypotéza o tom, jak by svět vypadal kdyby..., je rovněž pouze jedna.

Ringmar se ve své kritice raného Wendta věnuje především jeho neúspěchu teoretizovat změnu v mezinárodní politice. Na rozdíl od Waltzovy nadčasové struktury, tolikrát vystavené obvinění z ahistorismu, sice zavádí dynamickou interakci mezi strukturou a agenty, ale tato interakce sama opět jede ve vymezených kolejích imunních vůči změně. Poznává, že problém změny je kamenem úrazu „*všech teorií koncipovaných ve smyslu kauzálního vlivu struktur*“.¹⁶ Wendtova teorie v tomto ohledu rovněž selhává, neboť zapomíná, že si lidé nesou „*vědomí, kulturu a historii*“.¹⁷ Rovněž líčení struktury jako reálně existující se neseťkává u průvodce s pochopením proto, že jde o záměnu modelu či metafory za jakousi objektivní realitu, což je zcela v pořádku, jedná-li se o zbožné přání, nikoli však jde-li o vědecký přístup, jak tvrdí mistr.

Pozdní Wendt své teorie v očích průvodce Erika Ringmara výrazně vylepšil. Jeho „*fackovacím panákem*“ sice zůstává Waltz, ale mistr zasazuje své kopance z jiné strany než dřívě. Loučí se s metafyzickým realismem, který nahrazuje konstruktivismem. Teorie strukturace je historizována.

Konstruktivismus představuje obrat od zkoumání, jaké jsou základní kategorie mezinárodní politiky, k otázce, jak jsou vnímány, konstruovány jejími aktéry. Objektivní vidění je nahrazeno intersubjektivním. Na tomto základě provádí mistr kritiku Waltzovy analýzy anarchie. Anarchie nemusí státy hnát do konfliktu, i když tomu tak může být. Vše záleží na tom, jak ji státy interpretují, „*what states make of it*“. Na rozdíl od Waltzova objektivního chápání anarchie, které ji chápe jako neměnnou, se Wendtovo intersubjektivní může měnit. Anarchie se stává sociálním konstruktum vytvořeným v praxi interakce aktérů. Tato sociální praxe má rozhodující význam pro pozdního Wendta, protože v ní se vytváří intersubjektivní chápání jak struktury, tak i identit aktérů.

Ani nyní však není Ringmar tak docela spokojen. Upozorňuje, že ačkoli se Wendt hlásí ke konstruktivismu, není schopen se vzdát metafyzického realismu se všemi z toho vyplývajícími následky. To by totiž znamenalo i konec jeho teorie strukturace. Jakmile se vzdáme předpokladu, že svět je pouze jeden, a přijmeme konstruktivistický předpoklad, že svět je věcí konstrukce, která jich může vyprodukovat po libosti, musíme se podle

Ringmarova názoru vzdát suplementarismu a smířit se s tím, že různé hladiny analýzy, tedy různé konstrukce světa, budou nekompatibilní. Příkladem těchto potenciálně nesourodých konstrukcí je pohled strukturální a pohled agentský, na jejichž doplňování stojí teorie strukturace.

Konstruktivismus se uspokojivě nepostaral ani o historickou změnu. Původní dvojice agent – struktura byla sice doplněna o sociální praxi, které se dokonce dostává privilegovaného místa východiska teoretizování, ale např. otázky, proč státy dělají to, co dělají, či jaké mají identity, zůstávají nezodpovězeny. Ringmar vidí hlavní problém ve Wendtově zaměření na strukturu systému. Zdá se, že navrhuje hledat odpovědi v nitru států, není však v tomto ohledu explicitní, a to je dobře. Otevření „černé skříňky“ státu by bylo otevřením Pandořiny skříňky metodologických problémů, které by už z beztak náročné návštěvy u Wendta učinily vyslovená muka.

V závěru se však mistrovi přesto dostává rozhrěšení. Je sice pravda, že se mu nepodařilo historizovat neorealismus a že řadu věcí, které vytýká Waltzovi, lze vytknout i jemu. Problém však nespočívá v mistrově neschopnosti, nýbrž v radikální odlišnosti mezi historickým a teoretickým pohledem na svět. Podstatou historie totiž není stabilita, ale změna, kterou historik zpracovává v postupně se rozvíjejícím příběhu. Teorie naopak hledá něco stabilního a nadčasového, snaha historizovat teorii proto nikdy nemůže dojít dokonalého naplnění.

Od úhledného dvojdomku konstruktivistů přecházíme k podivnému, těžko popsatelnému stavení obývanému výstřední komunou postmoderních teoretiků. Přizemí obývají tři feministky, mistryně *Jean Bethke Elshtainová* a její dvě průvodkyně *Jenny Edkinsová* a *Véronique Pin-Fat*, zatímco v horních oknech vidíme mistra *R. B. J. Walkera* s průvodkyní *Lene Hansenovou* a *Jamese Der Deriana* opatrovaného *Jefem Huysmansem*. Opět se rozhodují losovat o cíli naší návštěvy; stabilita stavby nebudí důvěru a postup zvolený u konstruktivistů se osvědčil. Volba padá na nejmladšího z přítomných mistrů – na *Der Deriana*.

Již průvodcova úvodní poznámka, že nechce představovat svého mistra jako „*spojitě se rozvíjející identitu*“, nýbrž že pod pojmem *Der Derian* rozumí „*těloprostor (space-body), který je domovem konkrétních průníků mnoha (inter)textů*“, ¹⁸ nás připravuje na postmoderní žargon mistra i termíny. V průběhu cesty nás občas napadne, zda je skutečně nutné používat záhadné přívody jako postklasický poststrukturalismus, genealogie, symptomologie či intertext, ale určitou termínovou extravaganci jsme museli tolerovat i na předešlých návštěvách. Pokud nám napomáhají získat nový pohled na věci, potom stojí za to se s nimi poprat.

Nejprve bude nutné přijmout nabídku našeho průvodce a vyslechnout si stručný výklad postmoderního či poststrukturalistického instrumentária. Poststrukturalismus obecně obrací pozornost badatelů k jazyku a k textu. Jazyk nehraje roli neutrálního zprostředkovatele reality, nýbrž se na jejím chápání aktivně podílí skrze text. Text, který je chápán velmi široce jako cokoli, co komunikuje nějaký význam, zajímá *Der Deriana* jako něco, co zakládá a legitimuje společenskou a politickou praxi. Text má proto významný mocenský rozměr a lze hovořit o dominanci jednoho textu nad druhým.

Mistr *Der Derian* se snaží odhalovat průběh těchto procesů privilegování jednoho textu a potlačování druhého. Naplňuje tak postmoderní poslání zpochybnit samozřejmé, neboť samozřejmost není ničím jiným než monologem privilegovaného textu, který je třeba nahradit dialogem či ještě lépe heterologem více textů. Tato zkoumání se většinou odehrávají pod hlavičkou genealogie. Genealogie má být jakousi „historií přítomnosti“ v tom, že ukazuje, jakým způsobem se ustavilo to, co je v přítomnosti považováno za normální, a odhaluje dočasný a náhodný charakter této normality. Normalita pramení z vítězství jedné interpretace nad jinými a genealogie zkoumající kořeny normality je potom „interpretativní historií interpretací“. *Der Derian* zkoumá interpretace metodou intertextu, která se zabývá závislostí textu na jiných textech. Text je chápán jako průsečík mnoha textů. Široké pojetí

textu se projevuje v tom, že se mistr odvolává jak na díla teoretiků, tak i na špionážní romány či na populární filmy. Der Derianův intertext je proto průsečíkem nejen mnoha textů, ale i řady žánrů.

Této metodologie Der Derian úspěšně používá jednak při metateoretických zkoumáních (např. dominance realismu v teorii mezinárodních vztahů) a jednak při analýze některých konkrétnějších problémů typu diskurzu o národní bezpečnosti. Mistrova hlavní díla *On Diplomacy* a *Anti-Diplomacy* tak, jak nám je průvodce nadšeně a důkladně představuje, nás však uvrhávají do hlubokého zmatení. Huysmans nám bezelstně sděluje, že mistr chápe diplomacii jako zprostředkování lidského odcizení, a odvolává se na teorie odcizení od Hegela po Sartra. Der Derian zkoumá diplomacii od starozákonních dob až do současnosti a rozděluje ji do několika paradigmat podle typu odcizení (mezi kmeny, mezi státy, mezi třídami apod.), které má diplomacie zprostředkovávat. Samo o sobě může jít o zajímavou teorii, ale nedopouští se mistr zrady svého postmoderního programu, když se celou známou historií lidstva snaží vysvětlit pomocí jednoho konceptu vyvinutého německými filozofy? Kam se poděl důraz na diskontinuitu a nepoddajnost historie? Der Derian sice odmítá teleologické pojetí dějin a používá netradiční prameny, ale jeho přístup k dějinám zůstává esencialistický.

Podobný charakter mají i mistrovy úvahy o nových technikách moci, jimiž míní dohled, politizaci rychlosti a simulaci. Jde o pokus analyzovat důsledky vědecko-technického pokroku pro mezinárodní politiku. Zabývá se špionážními satelity a informačními technologiemi, které přirovnává k foucaultovsko-benthamovskému panoptiku. Píše o chronopolitice, v níž se ovládnutí času vytlačuje do irelevance tradičního ovládnutí teritoria, a o počítačových simulacích bitev a o kybernetických válkách odehrávajících se v jakémsi datovém „hyperprostoru“. Problematika odcizení, komputelizace politiky i mistrovo volání po tolerantním soužití respektujícím odlišnosti si jistě zaslouží pozornost teoretiků, objevuje se však otázka, do jaké míry je postmoderna schopna konstruktivní odpovědi a do jaké míry postmoderní žargon zastírá problémy, o nichž se již dříve diskutovalo. Očekávali bychom, že průvodce zaujme k těmto otázkám svůj názor a že se pokusí o trochu kritičtější (ringmarovský) odstup od svého mistra.

Nesporný je však přínos postmoderny pro další teoretické školy, jako je např. feminismus, konstruktivismus nebo radikální přístupy, a její impulzy pro metateoretické diskuze. Proto určité postmoderní ladění „sluší“ závěrečné kapitole spolupředatele sborníku Ivera Neumanna, který nabízí shrnující pohled na krajinu, jíž jsme procházeli. Za prvek spojující nejen většinu mistrů, ale i všechny autory považuje příklon k historickému (idiografickému) chápání mezinárodní politiky a odklon od chápání nomotetického, hledajícího její pevné zákony. Ve srovnání s tématy, jimiž se zabývali Thomsonovi mistři, se nově objevuje také politická ekonomie a identita. Existuje však ještě jeden a pro budoucnost disciplíny asi důležitější rozdíl. Teoretici jako Carr či Morgenthau byli všeobecně známými intelektuály, zatímco noví mistři jsou uzavřeni v teoretickém ghettu, kde si v uzavřeném okruhu mezi sebou vyměňují teorie, o nichž ostatní svět nemá ani potuchy. Iver Neumann vidí možné jádro problému v přílišné specializaci disciplíny, ale není to spíše důsledkem výběru mistrů do sborníku?

Za prvé, autoři si dali kritérium zabývat se pouze těmi, o nichž nebyly podobné práce ještě napsány, což okruh známých teoretiků značně omezilo. Za druhé, patrně ve snaze vyhnout se jakékoli podobiznosti se soustředili na teoretiky, jejichž díla širší intelektuální veřejnost ani oslovit nemohou, neboť jsou mimo disciplínu nesrozumitelná (a sami je mimochodem zpracovali podobným způsobem – odborník je spokojen a laik zmaten). Jedinou zmínku např. o Huntingtonovi, který by možná mohl aspirovat na podobné postavení, najdeme pouze v souvislosti s tím, že ve svých úvahách o střetu kultur je nepřilíživě podařeným epigonem Vincenta, zatímco Paul Kennedy zcela chybí. Pokud tvůrci mistrů vylučují podobné autory (pro jejich údajnou mělkost?), potom se nelze divit, že se místo v otevřené krajině snadno ocitají v izolovaném ghettu. To však nemění nic na věci, že každý, kdo se

chce něco dozvědět o posledním vývoji v teorii mezinárodních vztahů, by si měl tuto knihu alespoň prolistovat.

Petr Drulák

¹ Neumann, I. B., Waever, O.: *The Future of International Relations. Masters in the Making*. Routledge, London 1997, s. 7.

² Tamtéž, s. 38.

³ Tamtéž, s. 48.

⁴ Tamtéž, s. 57.

⁵ Tamtéž, s. 66.

⁶ Tamtéž, s. 122.

⁷ Tamtéž, s. 122.

⁸ Tamtéž, s. 196.

⁹ Tamtéž, s. 195.

¹⁰ Tamtéž, s. 199.

¹¹ Tamtéž, s. 199.

¹² Tamtéž, s. 210.

¹³ Tamtéž, s. 210.

¹⁴ Tamtéž, s. 224.

¹⁵ Tamtéž, s. 272.

¹⁶ Tamtéž, s. 275.

¹⁷ Tamtéž, s. 276.

¹⁸ Tamtéž, s. 337.